

MAGYARÁZATOK AZ OMERTÁHOZ

Ha olvasói hosszabb idő után visszagondolnak majd az *Omertára*, Tompa Andrea regényére, azt hiszem, először a benne megszólaló hangokra fognak emlékezni, négy nagy szólama közül legalábbis háromnak, a női szólalomoknak lendületes, erős sodrású, többféle árnyalatú nyelvére. Nem önmagában a nyelvjárási kifejezőképesség teszi különössé e hangokat; úgy emlékszem, annak idején Csalog Zsolt *Parasztregénye* például, hasonló nyelvjárási beszélővel, egyhangúbb alkotást eredményezett, amely nem nyelvi teljesítménye miatt vált jelentőssé, hanem egy megismerhetővé tett emberi életmód miatt. Az *Omerta* szólamai változatosabbak; Kali, a széki paraszttasszony eleve színváltó, hol komoly, hol csalafinta beszédébe minduntalan népmesék ékelődnek; Annuska, a kolozsvári földészlány hangja sokféle hangszínt foglal magában a panaszkodástól a fohászig, a rimánkodástól az átkozódásig; Eleonóra nővér beszédét pedig a keresztény vallás nyelvezete szövi át. Talán azért is lendületesebb a nyelvük, mint a *Parasztregény* idős visszaemlékező asszonyáé, mert ők cselekszenek vele, vagy cselekvésközelben szólalnak meg. A visszatekintésnek statikusabb, kiszámíthatóbb a nyelve, mint a jelennel érintkező időnek.

Az *Omertának* volt kritikusa, aki soknak is találta a nyelvi sodrását. Sántha József ezt írta a *Magyar Narancs*ban, a mű címadását bírálva: „A román cím és a magyar alcím [Hallgatások könyve] igencsak megtévesztő: nagyon is beszédes, vallomásos könyv ez. Az olvasó, hirtelen csöppenne ebbe az időben és térben kissé távoli világba, szinte fuldoklik a nyelv szokatlan és szabálytalan hullámvázában, és bizony néha kifejezetten fásasztónak találja a hatszáz oldalon burjánzó nyelvi ékességet.”¹ Az alcím valóban megtévesztő, s a mű némely kritikusat – akik egyből arról kezdtek értekezni, hogy milyen fontos kibeszélni a lelki és társadalmi problémákat, milyen nagy feladat a múltat bevallani, s más hasonló közhelyeket – alaposan félre is vezette. Volt olyan száz oldala e hatszáz oldalas könyvnek, amelyet én is fásasztónak találtam, ám éppen nem azokat az oldalakat, amelyek elömlik „a nyelv szokatlan és szabálytalan hullámvázása”. Nekem a férfi szólalom háromszáz oldalával gyúlt meg a bajom, Vilmos, a kolozsvári autodidakta rózsanemesítő beszédével, amely – ellentétben a női szólalomokkal, különösen Kaliéval és Annuskáéval – felveszi magába nagy mennyiségben az ötvenes évekbeli kommunista zsargon, sajtónyelv, értelmiségi beszéd, a tudományos nyelv szociolektusait is, s elnehezül általuk.

Vilmos könyvében másként működik a nyelv, más történik vele, mint a három női könyvben. Pontosabban: a három női szólalom nyelvének nincs története, míg a férfi szólaloménak van. Háromszáz oldalán egyéni beszédét fokozatosan ellepi, magához hasonítja a hivatalos beszéd, abban az ütemben, ahogyan maga a szereplő a részévé, részesévé válik a kommunista rendszernek. Vilmos könyve részben azért jóval terjedelmesebb, mint Kali, Annuska vagy Eleonóra könyve, mert e nyelvi folyamatot is színre kell vinnie. A mű férfi szólama heterogénebb, mint az egységesebb női szólalomok; Vilmos beszédéből minduntalan kilógnak a hivatalos és értelmiségi eredetű szövegrészek, saját nyelve nem tudja magába olvasztani őket, ahogy Kalié magába olvasztja a népmese, Eleonóráé a keresztény vallás beszédét. Vilmos monológja idegen anyagokat hordoz, amelyek idegenek maradnak a beszédében még akkor is, amikor ő maga már beépült a rendszerbe. Az ötvenes

¹ Sántha József: Szövegcsunami, *Magyar Narancs*, 2017. 31. szám (08. 03.) magyarnarancs.hu/konyv/szovegcsunami-105651

évek diktatúrájának olykor erőszakos, olykor unalmas, olykor lelkes, olykor nevelés hangjait az ő szólama közvetíti felénk, s e szólam talán csak azért tudja megőrizni viszonylagos önállóságát, mert egy monomániás emberé.

Mert nemcsak a hangok emlékeztetése az *Omertá*ban, hanem a karakterek is: a három, legnagyobb bajokat is túlélni, elviselni, megváltoztatni képes, erős nő, s a náluk gyarlóbb, mert önzőbb, a politikai rezsimbe belesodródó rögeszmés férfi. A szerző így beszélt erről egyik interjújában: „Engem egyszerre és ugyanakkora mértékben érdekel a belső és a külső ember, bár ezek nincsenek annyira szétválasztva... A belső embernek élete van, jelenléte, csörgedezik benne valami remény, olykor szenvedély, szeretet is talán. A külső ember, mivel ilyen rossz történelmi korokról és elnyomó rendszerekről írok, mindenféle nyomorúságnak van kitéve.”² Az *Omerta* a belső ember elsőbbségének a regénye. Talán választott formája is ebből következik: a négy én-elbeszélés egymás mellé helyezése, fölülük rendelt elbeszélői szólam nélkül. Ez a belső ember azonban nem pszichológiai embert jelent Tompa Andrea műve esetében, inkább jellemet. Én-elbeszélései nem nyúlnak le a tudattalanba, nem az én „éjszakai oldalát” tárják fel, nem elfojtott ösztönöket hoznak napvilágra, hanem egy-egy jellem összetettségét állítják elének. A külső ember: a jellem cselekvés közben.

A regény négy könyve egyben négy életformát is elének tár, rendkívüli kidolgozottsággal: tárgyi világukat, magatartásmintáikat, a tudást, amely létrehozta őket. A széki cseléd, a hóstáti parasztpolgár, a rózsanemesítő kertész, a ferences apáca egyéneken (Kalin, Vilmoson, Annuskán, Eleonórán) túlmutató, közösségi, hagyományozódó, félig-meddig öntudatlanul működő életformáit, amelyeket felszámol vagy teljesen átalakít a diktatúra. A négy szereplő-elbeszélő olyan nagy mértékben kötődik önnön életformájához, ami szokatlan a modern regényben. Az *Omerta* politikai regény is, s négy könyve más és más mutat meg a diktatúra következményeiből. Kali alig veszi észre, számára csak az uralom egy újabb alakzata. Vilmos számára lehetőség, lelkesítő, majd elkedvetlenítő közeg, amelybe beilleszkedik, amelyhez hozzáformálódik. Annuska története végére életformájának tönkretévőjeként szembesül vele. Eleonóra számára pedig ezen túl letartóztatást, börtönt is jelent. Az *Omerta* egyik nagy célja bizonyosan az volt, hogy megmutassa, milyen volt az élet a romániai kommunista diktatúrában. Többféle volt, attól függően, kinek az élete. A műcím, persze, világos beszéd: az *omertà* olaszul az alvilág, a bűnszövetkezet egyik fajtájára utal.

Három formaprobléma

(1) Egyes kritikusai belső monológoknak, mások vallomásnak, megint mások tudatfolyamnak nevezték a regény négy én-elbeszélését, s valóban nem könnyű megmondani, pontosan milyen forma is ez. Az bizonyos, hogy a szólamok nem visszatekintő elbeszélések, hanem majdhogynem egyidejűek az elbeszél cselekménnyel, azaz e szempontból a napló műfajára hasonlítanak. De nem naplók, mert nem strukturáltak, s mert élőbeszédszerűek, ezért én nem is nevezném belső monológoknak őket, épp ellenkezőleg: külső monológok. Tudatfolyamnak sem gondolnám őket, mert nem folyamatosak, hanem meg-megszakadók, olykor összefoglaló jellegűek, s ellenőrzöttek: a beszélők bizonyos dolgokat el akarnak mondani, más dolgokat nem. Az elbeszélés szituációját leginkább úgy lehetne elképzelni, hogy a szereplőknek volt egy-egy magnetofonja, amelyre időről időre rámondták naplószerűen az életüket. Csakhogy ez, mint valós helyzet, 1950-ben, elképzelhetetlen. Ám mindez, azt hiszem, nem okoz gondot az olvasónak, aki elfogadja a nem valószerűsíthető külső monológ-formát.

² Véletlen hősök. Juhász Tibor interjúja Tompa Andreával, *Kortárs Online*, 2017. 11. 06. (www.kortaronline.hu/aktual/irodalom-tompa-andrea-interju.html)

Inkább az a kérdés merülhet fel e forma kapcsán, hogy vajon illik-e a mű tárgyához? Hiszen egyrészt olyan korszakban járunk, amikor az emberek, ha lett volna magnetofonjuk, akkor se mondtak volna rá semmit (vagy csak alig valamit) az életükről, nehogy később felhasználják ellenük egy vallatás, per, szervezési kísérlet során. Másrészt olyan korszakban, olyan társadalmi csoportokban, amelyekben máshol húzódtak a szemérem, a szégyenkezés, a nyilvános és a titokban tartandó határai, mint a mai társadalmunkban. Nemigen hiszem, hogy lett volna széki cseléd, aki 1950-ben feljegyzi, milyen szexuális örömet élt át ifjúkori szeretőjével, s milyet nem él át mostani férjijával. Vagy lett volna hóstáti földéslány, aki részletesen beszámolt volna arról, mit érez testi értelemben, amikor a szeretője simogatja. Az énfeltárás olyan kulturális gyakorlatával, az őszinteség olyan nyelvvel ajándékozza meg a szerző a szereplőit (mértékkel, bölcsen), amelyekkel, azt hiszem, az 1950-es években, e társadalmi csoportokban nem rendelkezhetek valós emberek. Hát persze, hisz regényt olvasunk, nem dokumentumot!

(2) A mű alapvető szerkezeti aránytalanságáról, a második rész túlzott terjedelméről a három másik részhez képest, már esett szó. Azt feltételezem, hogy főként az eredeti írói célkitűzéshez, az erdélyi ötvenes évek megírásának tervéhez való ragaszkodás növesztette háromszáz oldalasra Vilmos könyvét. Mivel a három női szereplő-elbeszélő a politikai világ alatt él, az ő szövegeik nem tudhatták elmesélni a magyar kisebbség politikatörténetét – mindez a teher Vilmos könyvére hárult. S ez a könyv nem tudja elcipelni a túlzottan nagy terhet. „Én valahogy sose tudtam felfogni az újságot, az engemet sosem tudott érdekelni” – mondja magáról, még a negyvenes évek végén, Decsi Vilmos. Alkalmas lehet-e egy nem értelmiségi, a saját rózsanemesítő ambíciói világában élő szereplő szövege arra, hogy közvetítse az ötvenes évek erdélyi magyar politikatörténetét? Vilmos könyvébe bekerült a Magyar Autonóm Tartomány, a Bolyai Egyetem története, a kolozsvári 1956, Kádár 1958-as romániai látogatásának históriája, olykor kissé külsődlegesen (hisz egy kívülálló mondja el), olykor remek jelenetekben. Ám e történet éppúgy nem tud Vilmos történetévé válni, ahogyan a nyelvbe ékelődő hivatalos szociolektusok sem tudnak feloldódni benne.

A második rész nemcsak terjedelmében, de szerkezetében is eltér a másik három résztől. Tompa Andrea egyik könyvbemutatóján beszélt arról, hogy a regényírásra való felkészülés közben sok néprajzi kutatás során felvett életútinterjút olvasott, amelyekben „a férfiak élet-történetük elbeszélésekor leginkább sikereikre és önmegvalósításukra összpontosítanak”, míg a nők gyakran „a megélt fájdalmak mentén építik fel az önéletrajzukat”.³ E kettősség, amely az *Omertán* is nyomot hagyott, nemcsak a témájukat tekintve különíti el a férfi és női énelbeszéléseket, hanem műfaji szempontból is. Vilmos történetének másféle íve van, mint a nők alig mozduló vagy körkörös jellegű történetének. Az ő története a karrierregény 19. században kialakult mintázatát követi: a különc helyzetéből indul és a konformista helyzetébe érkezik, s a külső sikerességet úgy éri el, hogy közben belső kiüresedésen megy keresztül. Vilmos olyan ember, akinek minden sikerül, amibe belefog, miközben egyre kevesebbet érnek számára a sikerek: mintha csak *Az arany ember* első felét olvasnánk. A második rész mindenesetre azért is hosszabb, mert e karrierregény nagyobb terjedelmet igényel, mint a cselekmény szempontjából statikusabb női szövegek történetei.

A regény kritikai fogadtatásában Keresztesi József *Műút*-ban megjelent elemzése foglalkozott a leginvenciózusabban azzal, hogy Vilmos könyve voltaképpen művészregény is, hiszen a rózsanemesítés olyasféle tevékenység, mint a művészi alkotás: a valósággal dolgozik, de korábban nem létező, egyedül kíván létrehozni.⁴ Maga az író is beszélt erről interjúiban: „2013-ban művész-metaforaként találtam rá a rózsanemesítő történetére, elő-

³ Sánta Miriám tudósítása a regény kolozsvári bemutatójáról: www.helikon.ro/a-hallgasok-konyve-tompa-andrea-omerta-cimu-konyvenek-kolozsvari-bemutatojarol/

⁴ Keresztesi József: Az „Omerta” margójára, *Műút*, 2017062 (www.muut.hu/?p=26030)

szőr a szépségét láttam.”⁵ Vilmos „valódi művész, hiszen rózsákat alkot. Ezzel a csábítással nem nehéz azonosulnom...”⁶ Érdekes módon számomra olvasás közben alig tűnt fel a férfi történetének ez az értelme, talán mert a rózsanemesítést, s általában a micsurinizmust inkább a kommunista társadalomátalakítás allegóriájának érzékeltem. Az *Omerta* ezt a megoldást is felkínálja, például az akklimatizációról szóló fejtegetésekben (291.). „Mi változtatjuk meg itt az életet”, mondja a hideg égővre telepített gyümölcsfákról Vilmos, s ugyanezt mondták a kommunisták, akik hozzáláttak az embernek és környezetének radikális átalakításához. A rózsanemesítés, a kétféleképpen is értelmezhető *allegoria mixta* mintha hasonló hajtóerőtől fűtöttnek mutatná a művészi és a radikális társadalomátalakító ambíciót.

Nem a mű formaproblémái közé, de a Vilmos könyve értelmezéséhez tartozik a szereplők és valós modelljeiknek a kérdése. Több kritikában és több interjúban is szóba kerültek személyek és írásművek, akik és amelyek modellül szolgáltak a regény alakjaihoz, történeteikhez vagy nyelvezetéhez. Volt könyv, amelyet én is e célzások nyomán olvastam el. Diószegi Anna önéletrírásának⁷ a története és nyelve például rendkívül nagy mértékben alakult át, gazdagodott költői erővel, mire részleteiben megérkezett Annuska könyvébe – noha maga is érdekes olvasmány. Ugyanakkor nem biztos, hogy szerencsés még többet emlegetni e valós modelleket. Pécsi kritikusként nem lehet sok tudásom egy-egy hatvan évvel ezelőtti kolozsvári alakról, mégis úgy sejttem, félrevezető a regényalakok visszavezetése egykor élt emberekre. Emlékszem Tordai Zádor érdekes tanulmányára, amit Bodor Ádám *Sinistra körzetéről* írt, amelyben elbeszélte az író börtönből való szabadulásának a történetét.⁸ A rózsanemesítő Palocsay Rudolf volt a főszereplője az anekdotának, aki Állami Díja átvételét ahhoz kötötte, engedjék ki a börtönből a fiát és a barátait, így Bodort is. A valós ember, ebben az esetben legalábbis, másként cselekedett, mint a róla mintázott regényhős, Decsi Vilmos, aki szeretője testvérének a bebörtönzéséről elfelejtett érdeklődni is. Az *Omerta* regény, nem történelemírás.

(3) A mű harmadik formaproblémája a negyedik rész viszonya az előző három részhez. Kali, Vilmos és Annuska könyve ugyanis magánéleti háromszöveget rajzol ki, s olyasféle regényszerkezetre emlékeztet, mint amilyennel a magyar irodalomban például Márai Sándor *Béke Ithakában* című művében találkozhatunk: három beszélő mesél egymást követően ugyanarról a tárgyról, s noha a regényben előrehaladva egyre gyarapszik az olvasó tudása, azt is megtapasztalja, hogy a beszélők nem megbízhatók, másként értékelik az eseményeket, s olykor ugyanazt az eseményt másként adják elő, így hát mire az alkotás végére ér, egyszerre vált teljessé és kétségessé a tudása a háromszorosan elbeszélte tárgyról. Hasonlóan meséli el egy férfi és két nő érzelmi-teszt háromszög-történetét az *Omerta* első három része, s ha Kali, Vilmos és Annuska könyve mögött mégsem érezzük a Márai-regénnyel példázott viszonylagosító regényszerkezet artisztikumát, annak az az oka, hogy Vilmos könyve, mint írtam, többféle okból aránytalanul nagyra nőtt.

Eleonóra könyvének szinte semmi köze a másik három szereplő háromszögéhez, mintegy ráadásként, váratlanul érkezik, s úgy vélem, szinte teljesen megváltoztatja az egész regényt. Formaprobléma is ez, hiszen általa aszimmetrikussá lesz a szerkezet, s a mű addigi központi tárgya kicsúszik a regény peremére. „Bolond akarás a férfi bora, / a nő bora bús szerelme”, írta Babits Mihály, s ennek a jelígenek a jegyében íródott az *Omerta*

⁵ Mindig a hiányokból tudok elindulni. Marton Éva interjúja Tompa Andreával, *Revizor Online*, 2017. 09. 18. (www.revizoronline.com/hu/cikk/6752/beszelgrtrd-tompa-andreaval/)

⁶ Valaminek mindig ellent kell állni. Mészáros Gábor interjúja Tompa Andreával. *Litera*, 2017. 06. 10. (www.litera.hu/hirek/tompa-andrea-nem-az-en-tortenetem-mondom-el)

⁷ Diószegi Anna: *Életem története. Emlékek a kolozsvári Hóstatról*, Kriterion, Kolozsvár, 2002.

⁸ Tordai Zádor: A távcső művészete (Sinistra körzet), in: Scheibner Tamás – Vadera Gábor (szerk.): *Tapasztalatcsere. Esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, L'Harmattan, Budapest, 2005. 64–65.

első három könyve. A negyedik könyvben azonban élénk lép az új szereplő, akire nem érvényes az addigi jelige. Ha a magánéleti történetet benn akarta volna tartani a szerző a műve középpontjában, negyedik beszélőnek Vilmos harmadik szeretőjét, M-nét választhatta volna. De nem választotta, s talán nem is választhatta, hiszen ő értelmiségi szereplőként megváltoztatta volna a regény nyelvi ökonómiáját: választékosabb szólama nyelvi normaként kezdett volna el viselkedni a többi megszólaló szólamához képest. Eleonóra szólama nyelvi értelemben illeszkedik a többiek beszédéhez, csak kiegészíti őket: a testvére, Annuska számára nem a nyelve idegen, hanem a gondolkodásmódja.

A negyedik könyv egyrészt az apácaközösség lefogásának, perének, bebörtönzésének, utólagos megfigyelésének történetével a politikai regény felé tolta el a mű egészét, mintegy bemutatva Vilmos karrierjének az ellentörténetét, másrészt megváltoztatta a mű addigi tétjeit: a magánéleti érzelmek és a közéleti tisztesség tétjei mellé az élet vallási tétjét állítva. Megjelent egy szereplő, aki Istennek tetsző életet kíván élni, s akinek egységet mutat a gondolkodása és a cselekedetei. Tompa Andrea több interjúbán is beszélt arról, hogy Eleonóra megalkotása volt a legnagyobb írói kihívás számára a regényírás során: „A kihívás vele kapcsolatban az volt, hogy meg lehet-e írni ma azt, hogy valaki keresztény”.⁹ Máshol így fogalmazott: „valódi nagy provokáció, hogy a keresztény hitet mélyen megélő hősről írjak”.¹⁰ S milyen szelíd provokáció is ez, hiszen e ferences apáca derűs, a kicsiny dolgok szeretetére épülő, segítő életet szeretne élni, Lisieux-i Teréznek – a virágárusok és virágkertészek védőszentjének, a rózsacsodák szentjének – a „kis útján” járva. Azaz épp az ellenkezőjére törekszik, épp az ellenkező módon, mint Vilmos – mint a művészi akarat, mint a társadalomátalakító akarat.

Játék és valóság

Sipos Balázs a *Revizoron* közzétett figyelemre méltó bírálatának elején a következőképpen vázolta fel Tompa Andrea regényének a kortárs magyar irodalmi kontextusát: „A magyar próza utóbbi évtizedében lezajlott egy csendes forradalom, egy kisebbfajta fordulat. Majdhogynem közmegegyezéssé vált, hogy az irodalomnak *feladata* van, nevezetesen, hogy történeti-szociológiai vizsgálódásokat folytasson, hogy a tudományos (túlontúl objektív) és politikai (túlontúl érdekezérelt) társadalomszemlélettel szemben afféle »ellendiskurzust« kínáljon, amely feltárja és az olvasók elé bocsátja a történelemkönyvekből, szociológiai munkákból, kortárs újságcikkekből stb. kivehetetlen, kimaradt, elhallgat(tat)ott »múltat«, »sorsoakat«, »valóságot« – mindazt az »egyénit«, amit a társadalom szabályozott monitorozására alapított reál- és humántudományok képtelenek láttatni. Az elhallgat(tat)ott társadalmi csoportok megszólaltatását, traumáik feldolgozását, valamiféle autentikus valóság rögzítését célul kitűző dokumentarista irodalom jellemzője, hogy szükségképp leértékeli a szerző személyét, korlátozza az irodalmi alkotás *műalkotás*-jellegét, visszavonja az irodalom (a »haladó modernitás« irodalma számára elsődleges) produktív, *teremtő* jellegét.”¹¹

E „kisebbfajta fordulatról” én magam is írtam korábban (részletesen *Várakozás a realizmusra* című cikkemben).¹² Azt nem tudom, nem jelent-e nagyobb fajta fordulatot a kortárs irodalomban, hogy egyre több alkotás jelenik meg, amely popkulturális alapokra épül, s

⁹ A hallgatás mindig akkor a legérdekesebb, amikor megtörik. Rostás Eni interjúja Tompa Andrea-val, *KönyvesBlog*, 2017. 05. 27. (http://konyves.blog.hu/2017/05/27/tompa_andrea_a_hallgatas_mindig_akkor_a_legerdekesebb_amikor_megtorik_104)

¹⁰ Valaminek mindig ellent kell állni. Mészáros Gábor interjúja Tompa Andrea-val, i. m.

¹¹ Sipos Balázs: Gátá, *Revizor Online*, 2017. 09. 15. (www.revizoronline.com/hu/cikk/6799/tompa-andrea-omerta/)

¹² Takáts József: *Várakozás a realizmusra*, *Élet és Irodalom*, LX. évfolyam, 4. szám, 2016. január 29.

élvezetük, megértésük és értékelésük e kontextus nélkül esendőnek bizonyulhat. De most nem ez a témánk. Egyetértek Sipos Balázs leírásával, legfeljebb a „majdhogynem közmegegyezéssé vált” kitételhez tenném hozzá, hogy én félig-meddig kívül állok e konszenzuson. Mint ahogy, azt hiszem, félig-meddig kívül áll rajta az *Omerta* is. Olyan alkotás ugyan, amilyenként a fenti bekezdés jellemezte a „csöndes forradalom” realista irodalmát, de nem csak olyan. Viszonylagosító szerkezete nemigen teszi lehetővé „valamiféle autentikus valóság rögzítését”. E szerkezet éppúgy a mű megalkotott voltát hangsúlyozza, mint beszélésének fentebb taglalt formája, amelyet valószerű szituációban nem tudunk elképzelni, csakis irodalmi alkotásban.

Kali könyvét átjárja a népmese „logikája” (Kárpáti Péter kiváló drámájára, a *Pájkás Jánosra* emlékeztető módon), Annuska könyve hosszan idézi halott anyjával, később kedvenc lovával való beszélgetéseit. Az utóbbi esetben éppúgy megvalósul a természetes, hétköznapi dolgok és a természetfölöttiek ontológiai egységének kívánalma, mint általában a mesékben. Az író *Így írtam az Omertát* című esszéjében arról is beszélt, hogy eredetileg szeretett volna ötödik könyvet is csatolni a megjelent négyhez, amelyben Annuska lova lett volna a beszélő, csak ezt nem sikerült megírnia.¹³ E tervezett ötödik rész, a „Puju könyve” már-már Tamási Áron játékos-mitikus prózáját idézi fel, a *Jégtörő Mátyást* és társait. E kis fejezetnek azért adtam a „Játék és valóság” címet, hogy megidézzem vele Sötér István nagyszerű 1946-os esszéjét, amelyben olyan prózaírás mellett tette le a voksát, amely „beleötvözi” a valóságon túlit a valóságba, az irrealitást a realitásba.¹⁴ Erre tett kísérletet Annuska könyve, valamelyest Kali könyve is, s a szememben e játékos gesztus az *Omertának* a legfőbb hozzájárulása a mai „dokumentarista irodalom” gyakorlatához.

A sokrétű ember

Az *Omerta* azonban nem a témái, nem a formája, még csak nem is a nyelve miatt számít rendhagyó alkotásnak a kortárs magyar irodalomban, hanem az emberképe miatt. Olyan irodalomban jelent meg, amelynek az utóbbi időben a legjelentősebb írói, Esterházy Péter kivételével, eleve tragikusnak vagy eleve értelmetlennek, vagy eleve kisszerűnek láttatták az emberi létezését, önnön testébe, ösztöneibe, érzeteibe vagy önnön érdekeibe, önzésébe, gondolataiba zárt lénynek az embert. Nagyszerű művek íródtak magyarul, amelyek „fő tendenciája annak a meggyőződésnek a demonstrálása, hogy utópia hinni az emberek jóságában, beleértve önmagunkat is”;¹⁵ amelyekben „a szerelemnek, a barátságnak, a szeretetnek és a szolidaritásnak a történetei vagy a peremre szorulnak..., vagy a regény centrifugális ereje kivetíti őket magából”.¹⁶ Az *Omerta* írója más úton jár. Sokfélének és sokrétűnek mutatja az embert. Regényében talán nincs barátság, vitatható, nehezen megítélhető, van-e szerelem, de biztosan van benne jóság, testvéri szeretet, van benne szolidaritás. S a regényvégi lenyűgöző jelenetsort, a börtönviselt apácák Mátyás király szobra előtti találkozásainak a leírását olvasva, látva örömeiket, hallgatva lekopogott morzejeleiket és kacagásukat, azt kellett gondolnom, hiába tanultam meg kiváló alkotások sorából az ellenkezőjét, hogy az ember mégiscsak csodálatos lény.

¹³ Tompa Andrea: *Így írtam az Omertát*, *Jelenkor*, 2017/7–8, 819.

¹⁴ Sötér István: *Játék és valóság. Tanulmányok*, Hungária, Budapest, 1946, 21.

¹⁵ Györfly Miklós: Spiró György: Álmodtam neked, in: *Uő.: Új magyar prózaszemle*, *Jelenkor*, Pécs, 1992, 121.

¹⁶ Radnóti Sándor szavai a *Párhuzamos történetekről: Kiállni a szelek mérgét*, in: *Uő.: Az Egy és a Sok. Bírálatok és méltatások*, *Jelenkor*, Pécs, 2010, 102.